

Kirjastot rajojen ylittäjinä ja globaalin kulttuurin ymmärtäjinä

Jarmo Saarti

IFLAn vuosikokous pidettiin tänä vuonna Kanadassa, sen ranskankielisen osan pääkaupungissa, Québec Cityssä. Konferenssin teemana oli "Kirjastot ilman rajoja, suunnistus kohti globaalia ymmärtämistä". Eri kielet ja kulttuurit ja niiden toisiaan kunnioittava ja suvaitseva rinnakkaiselo oli otettu tietoisesti teemaksi maailman poliittisten, taloudellisten ja kulttuuristen muutosten vuoksi. Kirjastojen rooli moniarvoisen ja monikulttuurisen maailman avaajana tulikin esille useasti.

Kirjastoja eri maissa yhdistävät myös samankaltaiset haasteet, jotka ilmenevät esimerkiksi organisaatorakenteiden muutoksina sekä käyttäjien ja uuden teknologian mukanaan tuomina haasteina. Niiden osalta edessä näyttäisi olevan uudenlaisia murrosvaiheita. Seuraavassa kootaan tapahtuman antia kirjastotilojen, informaatiolukutaidon opetuksen, tekijänoikeuksien ja yhteisöpalvelujen haasteiden osalta.

Kirjastojen yhdistyminen muuttaa tiloja

Academic and research sectionin kokouksen yleiskeskustelussa nousi esille se, että kirjastotiloissa on tapahtumassa kehitystä kaikkialla maailmassa. Useat kirjastot pohtivat ja toteuttavat visioitaan tulevaisuuden akateemisesta kirjastotilasta. Esille on noussut akateeminen koti tai –keskus (Academic home or center) ajattelu.

Euroopassa näyttäisi tapahtuvan myös yliopistojen yhdistämisiä useassa maassa. Taustalla on korkeakoulujen globaali kilpailu ja rankinglista-ajattelu. Myös Yhdysvalloissa on käynnissä pienten toimipisteiden yhdistämistä suuremmiksi. Tilojen muuntamisen johtoajatuksena on siirtymisen varastoista olemisen ja tekemisen tiloiksi.

Kirjastotieteen sessiossa käsiteltiin myös kirjastotilojen kehittymistä. Alistair Black tulkitsi kirjastotilat sosiaalisiksi konstruktioksi, jotka hei-

jastelevat aina ympäristönsä aineellista ja henkistä kulttuuria. Tässä näyttäisi olevan käynnissä murrosvaihe. Modernin ajan vallankäytön ja valvonnan rakenteista ollaan siirtymässä avoimpiin ja vapaampiin tiloihin, joissa ihmisillä on mahdollista toteuttaa itseään ja omia tapojaan oppia ja käyttää informaatiota.

Kolmas tila ja Wow-factor

Useat esiintyjät käsittelivät kirjastojen merkitystä julkisen eli niin kutsutun kolmannen tilan tarjoajana kansalaisyhteiskunnassa. Andreas Vårheim korosti yleisten kirjastojen roolia sosiaalisen pääoman tuottajina.

Olaf Eigenbrodt puolestaan kehitti kolmannen tilan käsitteellistä analyysii pidemmälle. Hänen mukaansa kirjastotilat tuotetaan toiminnan kautta. Tämän vuoksi viime aikoina ovat levinneet ajatukset kirjastoista erityyppisinä kohtaa-

mispaikkoina, joista on käytetty erityyppisiä käsitteitä: agora, lounge, olohuone, julkinen tila, kohtaamistila, kolmas tila.

Eigenbrot korosti, että kukin yhteisö määrittelee tilan ja sen olemassaolon tavan. Vapaan ihmisen käsite edellyttää julkista tilaa, koska vain silloin siirtyminen yksityisestä tilasta julkiseen on mahdollista. Kirjastotila – on se sitten fyysinen tai virtuaalinen – antaa yksilöille vapauden ja mahdollisuuden olla julkisuudessa.

Kirjastotiloilta haetaan myös muita ulottuuksia kuin funktionaalisuutta. Viime vuosina on puhuttu uusien tilojen suunnittelun yhteydessä ohoh!-tekijästä (wow-factor) eli siitä, kuinka

kirjastotilojen tulee ihastuttaa ja hämmästyttää. Tähän liittyy voimakas esteettinen funktio.

Tätä ajattelutapaa lähestyi Trudi Bellardo Hahnin ja Heather Lea Jacksonin esitys, jossa he käsitelivät akateeminen kirjastoa pyhänä tilana - paikana, jossa opiskelija kohtaa tieteen ja yliopistolaitoksen taustalla olevat abstraktit käsitteet ja tavoitteet. Heidän tutkimuksensa perustui uskonto-psykologiseen käsitteistöön, joilla he pyrkivät selvittämään, millainen kirjastotila kantaa yliopiston ja tieteen ideoita totuudesta ja tiedosta mukanaan. Tutkitut opiskelijat halusivat olla suurten kirjakoelmien ympäröiminä, jotka viestivät heille osaamisesta ja sen kehittymisestä.

Mentorointi, arviointi ja osaamisen kehittäminen

Kokousten lisäksi sektiomme piti tänä vuonna viime vuoden mentorointisession onnistumisen innoittamana Hot topics in academic and research libraries: discussions with experts -session. Siinä käsitelimme ryhmäkeskusteluina akatee-

misissä kirjastoissa olevia ajankohtaisia aiheita. Ryhmien vetäjinä toimivat pääasiassa sektion jäsenet. Allekirjoittanut veti ryhmää, joka pohtia alaisten arviointia. Omassa ryhmässäni oli kymmenisen osallistujaa ympäri maailmaa.

Työntekijöiden arviointi ja siinä olevat haasteet olivat hyvin samantapaisia. Arviointi näytetään esimiehelle hankalana prosessina erityisesti silloin, kun on annettava kielteistä palautetta. Monikultuurisissa maissa palautteen antamiseen liittyy usein myös kulttuurisia ristiriitoja. Afrikkalainen kollega kertoi perhejärjestelmän vaikutuksesta arviointiin: esimies ei voi ohittaa klaanin käsityksiä antaessaan palautetta alaisilleen ja tästä aiheutuu usein tasapuolisuusristiriitoja.

Arviointi liittyy myös palkkaan ja palkitsemiseen. Palkka näyttää edelleen ympäri maailman määräytyvän julkisen sektorin palkkaluokka-ideologian mukaisesti. Aika harvassa olivat kirjastot, joissa maksettiin aitoa tulospalkkiota. Anglosaksiseen ja ranskalaiseen perinteeseen kuuluivat kirjalliset tunnustukset hyvin suoritetusta työstä. Merkittävimpänä haasteena pidimme kaikki sitä, miten arviointi sidotaan oman organisaation strategian toteuttamiseen. Arviointi nostetaan siten henkilökohtaiselta tasolta organisaation tavoitteiden toteuttamisen tasolle ja kunkin työntekijän rooliin siinä.

Sessio onnistui taas hyvin – osallistujia oli kaikkiaan melkein kaksisataa ja palaute oli hyvin positiivista. Tällaiset keskustelumahdollisuudet ammatillisista asioista eri kulttuureista tulevien kollegoiden kanssa ovat hyvin opettavaisia ja avaavat silmiä kulttuurien monimuotoisuudelle. Me länsimaisen teknologian kasvatit kuuntelimme hämmästyneinä syyrialaista kollegaamme, joka toimii tutkimuslaitoksen tietopalvelun johtajana. Heidän työajanseurantansa toimii silmien tunnistamisella, joten kellokortit ovat heidän laitokseensa taakse jäänyttä elämää.

Arvioinnin ja mittaamisen välineet monipuolistuvat

Arvioinnissa ja mittaamisessa ollaan menossa kohti laadullisempia ja monipuolisempia välineitä. David McMenemy esitti, että managerialistinen ajattelutapa kirjastoista ja niiden johtamisesta johtaa mittaamiseen ja auditointiin. Nämä eivät kuitenkaan riitä kirjastojen toiminnan ja sen merkityksen arviointiin.

Keskeistä on päättää, mitä mitataan kun mitataan kirjastopalveluita – halutaanko toistuvia samanlaisia massatapahtumia vai halutaanko yksilöllisyyttä ja ainutkertaisuutta. Mittarit alkavat aina vaikuttaa organisaation toimintaan ja sen valintoihin. Britit olivat laatineet yleisille kirjastoille laadun kehittämisen matriisin, jolla pyritään monipuoliseen mittaristoon ja arviointiin (PLQIM <http://www.slainte.org.uk/slic/plqim/plqimindex.htm>).

Tord Høivik esitti hyvän esimerkin havainnoinnin käytöstä mittaamisessa. He olivat tutkineet sitä, mitä ihmiset tekevät kirjastoissa ja niiden nettisivuilla. Tavoitteena on ollut luoda systemaattinen lähestymistapa, jossa kävelymenetelmällä havainnoidaan säännöllisin väliajoin mitä ja kuinka usein ihmiset tekevät kirjastossa. Tällä tavoin he olivat pystyneet analysoimaan kirjaston tilojen käyttöä ja niiden merkitystä käyttäjille.

Informaatiolukutaidon opetuksesta opiskelutaitojen tukemiseen

Informaatiolukutaitosessiossa esiteltiin IL-opetuksen vaikuttavuuden arviointia. IL-käsitys on laajenemassa entistä enemmän laajaksi opiskelutaitojen tukemiseksi. Samalla kirjaston rooli tutkimuksessa ja opetuksessa tulee entistä merkittävämmäksi ja kuvaan tulee mukaan IL-opetuksen hyödyn ja merkityksen mittaaminen ja arviointi.

Simon Ellis korosti sitä, että informaatiolukutaitojen mittaaminen tulee jakaa osiin, joita ovat perustaidot (luku- ja laskutaidot), generiset taidot (tiimityö, viestintä ja informaation saavuttaminen) ja varsinaiset IL taidot (tiedon kriittinen hankkiminen, arviointi ja soveltaminen omassa toiminnassa).

Natalia I. Gendina esitteli hyvän ja perinpohjaisen mallin IL-taitojen arviointiin. Hän korosti, että arvioinnin tulee perustua kunkin yksilön omaan informaatiokulttuuriin ja sen arviointiin. Lisäksi on keskeistä käyttää monimenetelmällinen näkökulmaa: testejä, portfolioita, arviointia ja seuranta toisiaan tukemassa. Kyselytestit on

helppoja tehdä, mutta mittaaminen saattaa jäädä niissä pinnalliseksi. Lisäksi kultakin opiskelijalta tulisi testata sekä reflektiivinen, operationaalinen että kognitiivinen taso.

Eli ymmärrys, taidot, ja oppiminen - ja opetus- ja siinä käytetty materiaali tulisi soveltaa aina kunkin opiskelijan taitojen ja osaamisen mukaisesti. Omaan osaamiseen ja sen kehittymiseen liittyvä portfolio ja sen käyttö tuli esille useassa esityksessä. Kaiken kaikkiaan tavoitteena on siirtyä monivalintatesteistä kohti itsearviointia ja opiskelijoiden omien näkemysten mukaanottoa.

Sosiaalisen verkkoympäristön haasteet

Näyttäisi siltä, että niin kutsutut sosiaaliset web-teknologiat ja palvelut ovat läpäisseet verkon ja tulleet merkittäväksi osaksi verkkokulttuuria. Stephen Abrams korosti, että kyseessä on sosiaalinen muutos, jossa käyttäjät siirtyvät passiivisista kuluttajista aktiivisiksi jakelijoiksi ja jakajiksi.

Kirjastojen haasteeksi tulee näiden uusien, web 2.0 teknologioiden hyödyntäminen omassa käyttöympäristössään. Kaikkein keskeisin kysymys on, kuinka kirjastot pääsevät mukaan laaamisen kulttuuriin, joka on läsnä mobiiliteknologiassa. Tieteellisissä kirjastoissa avoimet julkaisuarkistot voivat olla hyvin merkittäviä tieteen ja sen tulosten jakamisessa verkossa. Kysymys on myös markkinoista ja markkinoinnista: näkyvätkö kirjastot uusissa sosiaalisissa verkkoympäristöissä vai jäävätkö ne niiden ja samalla suuren käyttäjäjoukon saavuttamattomiin.

Tietopalvelutyössä ollaan selkeästi menossa myös virtuaaliseen maailmaan. Usealla kirjastolla on tietopalvelunsa esim. Second Lifessä ja tästä toiminnasta alkaa jo olla kokemuksia. Virtuaalisen tietopalvelun etuina ovat saavutettavuus, se että tietoverkkoon saadaan asiantuntijoita neuvomaan käyttäjiä heidän informaatiotarpeissaan viestimällä esim. keskustelutekniikoiden kuten chatin avustuksella.

Nopea ja liikkuva tietopalvelu

Jordanialaisen tutkijan, Asma Al-Wreikatın mukaan virtuaalinen tietopalvelu tehostaa kysymyksiin vastaamista. Hänen tutkimuksessaan vastausaika opiskelijoiden tietopalvelukysymyksiin oli vähentynyt noin puolesta tunnista noin kymmeneen minuuttiin verrattaessa perinteistä tietopalvelua virtuaaliseen tietopalveluun.

Sessiossa korostettiin kuitenkin sitä, että perinteinen palvelu tulee elämään virtuaalisen rinnalla. Eräänä syynä tähän on tietoteknisen osaamisen erot eri sukupolvilla ja eri puolilla maailmaa. Näyttäisi kuitenkin siltä, että uudet opiskelijasukupolvet ovat ottaneet virtuaaliset ympäristöt käyttöönsä ja etsivät sieltä myös kirjastojen palveluita.

Mielenkiintoisen näkökulman tietopalveluun esittivät Lia Friedman ja Melissa Morrone, jotka ovat olleet mukana luomassa verkossa toimivaa Radical Reference palvelua (<http://radicalreference.info/>) ja siirtämässä tietopalvelua kaduille missä ihmiset liikkuvat. Näyttäisi siltä, että yhdysvaltalaiseen kirjastokulttuuriin on syntynyt uusi radikaali sukupolvi ja että se on tuomassa takaisin poliittisen kirjastonhoitajuuden ja sen mukana radikaalin osallistumisen sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen keskusteluun ja kehittämiseen.

Dokumenttien reilu käyttö ja käyttäjien oikeudet

Poliittinen ja kansalaiskeskustelu tekijänoikeuksista tai paremminkin oikeuksista tuottaa kopiaita teoksesta jatkuu. Kirjastojen kannalta keskeistä on mahdollisuus taata vapaa teosten käyttö erityisesti tutkimuksessa ja opetuksessa. Tässä kaikilla toimijoilla: kustantajilla, tekijöillä ja erityyppisillä jakelijoilla on omat intressinsä ja keskeistä onkin, millaisina jakelijoina kirjastot nähdään yhteiskunnassa.

Kenneth Crews analysoi kirjastoille tekijänoikeuslainsäädännössä asetettuja erityisoikeuksia ja totesi, että niiden tulkinnoissa on hankaluuksia. Kirjastoilla on suurimmassa osassa maailman maita jonkinlaisia erityisoikeuksia kansallisessa

tekijänoikeuslainsäädännössä. Kaikista 184:stä WIPO:n jäsenestä vain 21 maassa ei kirjastoille ole annettu erityisoikeuksia. Dokumenttien käyttöön tutkimuksessa ja niiden säilytykseen on taattu erikoisoikeudet noin 70 maassa.

Irlantilainen Teresa Hackett korosti sitä, että lainsäädännössä taatut poikkeukset tekevät kopiointioikeuden (copyrightin) toimivaksi kirjastoille. Hänen edustamansa järjestö eIFL.net on toiminut vaikuttajana tässä ja he ovat tekemässä ohjeistusta tekijänoikeuslobbareille. Ohjeiden on määrä valmistua lokakuussa 2008.

Mark Haslett ja James Neal analysoivat kirjastojen erityisoikeuksia kopioinnissa julkisuuden ja reilun käytön (fair use) käsitteiden kautta. Kanadassa on alettu puhua käyttäjien oikeuksista uudistuvan tekijänoikeuslain perusteena. Tässä taustalla on ajatus käytänteistä, jotka mahdollistavat kansalaisyhteiskunnan toiminnan yhteisen hyvän ja yhteiskunnan etujen toteuttamisessa. Tähän liittyy myös hyvän hallinnon ajatus. Demokraattisessa yhteiskunnassa tulee kaikilla sen kansalaisilla olla oikeus käyttää ja hyödyntää informaatiota.

Kirjastojen oikeudet tarvitsevat lobbaamista

Kirjastoilla on oma velvollisuutensa vaikuttaa kansallisiin ja kansainvälisiin lainsäätäjiin, ettei tekijänoikeuslainsäädäntö sulje pois erityisesti akateemisille kirjastoille keskeistä mahdollisuutta käyttää ja säilyttää tutkimuksessa ja opetuksessa tarvittavaa aineistoa. Olennaista on myös katsoa tulevaisuuteen ja analysoida millaisia oikeuksia kirjastot ja niiden käyttäjät tarvitsevat digitaalisessa ympäristössä. Onnistuakseen lobbaamisessa tulee kirjastojen tehdä syvälinen käsitteanalyysi siitä, mitä ja minkä takia kirjastot tarvitsevat erityisoikeuksia. Ellei kirjastoilla ole tästä selkeää kantaa, lobbaaminen tulee epäonnistumaan.

Kaiken kaikkiaan minulle jäi se kuva, että kirjastojen käyttöympäristö on – taas kerran – murroksessa. Sosiaaliset verkkoteknologiat muuttavat erityisesti nuorempien käyttäjien tapaa toimia ja

kirjastojen tulee löytää omat tapansa integroitua tähän toimintaan.

Kirjastoilla on myös pohdinnan paikka niiden olemassaolon oikeuksista: mitkä ovat kirjastojen tehtävät tulevaisuudessa, mitä varten kirjastotiloja tarvitaan ja mikä on kirjastojen rooli dokumenttien jakelussa mobiilikäytössä. Selkeä tarve onkin yhteiskunnan ja erilaisten yhteisöjen arvojen pohtimiseen ja kirjastojen rooliin näiden arvojen toteuttamisessa. Kiitokset taas matkani mahdollistajille: Opetusministeriölle, Suomen kirjastosäätiölle ja Kuopion yliopistolle. 📖

Lisätietoa:

IFLAn 74. kokous Québec Cityssä, Kanadassa
9. – 15. 8. 2008

Tapahtuman ohjelma ja kirjoituksessa käsiteltyjen esitelmien artikkelit osoitteessa: <http://www.ifla.org/IV/ifla74/Programme2008.htm>

Tietoa kirjoittajasta:

*Jarmo Saarti, kirjastonjohtaja
Kuopion yliopiston kirjasto
email. jarmo.saarti@uku.fi*